

Теоретичні та практичні

особливості відповідальності судді у зв'язку з порушенням правил етичної поведінки

В. В. Паришура

здобувач кафедри організації судових та правоохоронних органів Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

У статті розглянуто різні наукові підходи щодо доцільності або недоцільності створення спеціального органу з метою вдосконалення контролю за дотриманням суддями правил етики, а також можливості прийняття професійного кодексу судді на рівні закону. Крім того, аналізується практика Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності з підстав порушення правил етики, а також звертається увага на необхідність розмежування понять «судова етика» і «суддівська етика», зроблені висновки про потребу здійснення гармонізації законодавства, яке регулює питання етики судді.

Ключові слова: судова етика, суддівська етика, етична відповідальність судді, спеціальна комісія по судовій етиці, Кодекс суддівської етики, систематичне порушення правил суддівської етики, грубе одноразове порушення правил суддівської етики, підриє авторитету правосуддя.

В статье рассмотрены разные научные подходы о целесообразности или нецелесообразности создания специального органа с целью усовершенствования контроля за соблюдением судьями правил этики,

а также возможности принятия профессионального кодекса судьи на уровне закона. Кроме того, анализируется практика Высшей квалификационной комиссии судей Украины относительно привлечения судей к дисциплинарной ответственности на основании нарушения правил этики, а также обращается внимание на необходимость разграничения понятий «судебная этика» и «судейская этика», сделаны выводы о потребности осуществления гармонизации законодательства, которое регулирует вопросы этики судьи.

Ключевые слова: судебная этика, судейская этика, этическая ответственность судьи, специальная комиссия по судебной этике, Кодекс судейской этики, систематическое нарушение правил судейской этики, грубое одноразовое нарушение правил судейской этики, подрыв авторитета правосудия.

The text gives valuable information on analysis of scientists» points of view concerning expediency or in expediency of special organ creation for the control improvement of the judge's ethics rules observation and also the possibility of judge's professional code at the legal level enactment. Moreover the practice of the High Qualification Commission of Judges of Ukraine regarding to bringing judges to disciplinary legal liability on the ground of ethics rules of conduct violation is outlined. The article also draws our attention to delimitation of the definitions of «judicial ethics» and «judge's ethics», the conclusions about the necessity of legislation harmonization which regulates the questions of judge's ethics are made.

Keywords: judicial ethics, judge's ethics, judge's ethics liability, special commission on legal ethics, the Judicial Ethics Code, systematical violation of judge's rules conduct, gross single violation of judge's ethics rules, undermining the authority of the justice.

Посада судді безумовно відноситься до тих професій, моральний аспект в яких відіграє основоположну роль. Це професії, де «об'єктом праці» виступають живі люди, де в процесі професійної діяльності відбувається вторгнення у внутрішній світ людини часто в критичних життєвих ситуаціях. Відповідно до фахівців, які займаються такою діяльністю, суспільство висуває підвищені моральні вимоги [1, с. 84].

При цьому під мораллю розуміють форму суспільної свідомості, вид суспільних відносин, один із способів нормативного регулювання поведінки людини. Суть моралі полягає у тому, що вона є системою принципів і норм, які визначають характер відносин між людьми. Характер цих відносин залежить від того, які уявлення склалися у суспільстві про добро і зло, справедливе і несправедливе [2, с. 12].

Мораль, як одну із найважливіших сторін життєдіяльності людини, суспільства, вивчає філософська наука етика. Серед галузей етичної науки виділяють професійну етику [3, с. 9, 22].

Однією із різновидів професійної етики є юридична етика. Специфіка професійної діяльності юриста зумовлює необхідність виділення в юридичній етиці, зокрема, судової етики [4, с. 82-83].

О. С. Кобліков визначає судову етику як сукупність правил поведінки суддів, які забезпечують моральний характер їх професійної діяльності й позаслужбової поведінки [3, с. 31].

В. П. Кохан говорить про суддівську етику як сукупність стандартів професійної поведінки суддів, що характеризуються наявністю підвищених моральних вимог, зумовлених високою відповідальністю їх праці [5, с. 241].

Тобто в сучасній спеціальній науковій літературі не спостерігається розмежування понять «судова етика» і «суддівська етика». Тим не менше, як стверджує М. І. Клеандров, це різні поняття. Так, судова етика – поняття, обмежене безпосередньою професійною діяльністю судді по здійсненню правосуддя. Загалом можна стверджувати: різниця в тому, що судова етика – це етика судового процесу, головним в якому виступає суддя (колегія суддів) і основним порушенням є недотримання принципу неупередженості. Суддівська етика – це поведінка судді в рамках норм етики – завжди і всюди, в тому числі у судовому процесі. Іншими словами, судова етика є складовою суддівської етики [6, с. 517-519].

Необхідно зазначити, що у правовій доктрині виділяють етичну відповідальність судді, головна особливість якої – це те, що вона не є юридичною відповідальністю. Разом з тим на сьогодні спостерігаємо практично повне ототожнення розуміння етичної і дисциплінарної відповідальності як виду юридичної відповідальності суддів [6, с. 512, 514].

Так, відповідно до пункту 4 частини першої статті 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (далі – Закон) суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження з підстав, зокрема, систематичного або грубого одноразового порушення правил суддівської етики, що підриває авторитет правосуддя.

Вказана норма Закону фактично створює механізм забезпечення дотримання суддями правил етики, що містяться у Кодексі суддівської етики (далі – Кодекс).

Крім того, І. А. Самсін звертає увагу, що в Кодексі закріплюються поло-

ження, які орієнтують суддю на поведінку, що не допускає сумніву в його неупередженості і незалежності, запобігає дискредитації його як носія судової влади, тобто ці принципи безпосереднім чином пов'язані зі статусом судді і здійсненням ним функцій з відправлення судочинства [7, с. 42].

Однак, згідно з положеннями статті 4 Кодексу порушення правил етичної поведінки, встановлених Кодексом, не можуть самі по собі застосовуватися як підстави для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності та визначати ступінь їх вини.

Отже, із зазначеного вбачається, що між Кодексом і Законом існують суперечності, які необхідно усунути.

У Литві, наприклад, у статті 83 Закону «Про судоустрій Литовської Республіки» чітко прописано, що однією з підстав дисциплінарної відповідальності суддів є порушення вимог Кодексу етики суддів, тобто професійні стандарти розцінюються як такі, що мають юридичну силу.

До речі, серед вчених неодноразово підіймалося питання щодо того, яку силу повинен мати український Кодекс професійної етики судді? В таких європейських країнах, як ФРН та Франція, вказане питання взагалі не виникає, оскільки там не існує спеціального кодифікованого зводу правил поведінки суддів. Вимоги щодо належної поведінки суддів у цих державах фіксуються у законі про суддів, а частково – у нормах, що регулюють правове становище державних службовців [8, с. 80-81].

Повертаючись до окресленої проблеми, зазначимо, що суддя Федерального суду штату Міннесота (США) Пол А. Магнусон у Рекомендаціях по вдосконаленню Кодексу професійної етики судді України, що були підготовлені до Міжнародної конференції «Ети-

ка судді як засіб підвищення довіри суспільства» (1-2 листопада 2007 р., м. Київ), вказує про збереження рекомендаційного характеру його норм.

Проте В. П. Кохан має іншу точку зору і вважає, що надання такому Кодексу загальнообов'язкової юридичної сили сприятиме зміцненню дисципліни в суддівському корпусі [5, с. 243]. Схожу точку зору з цього приводу висловлює і М. О. Сапунова [9, с. 147].

Л. Є. Виноградова також пропонує надати Кодексу характер нормативно-правового акта для того, щоб він був обов'язковим для виконання, в іншому випадку положення Кодексу, вважає, будуть декларативними [10, с. 23].

С. В. Подкопаєв зазначає, що положення Кодексу професійної поведінки судді повинні бути обов'язковими для виконання, оскільки, пояснює, що документ, який містить у собі положення декларативного характеру, не буде примушувати суддів до такої поведінки, яка б зміцнювала довіру суспільства до чесності, незалежності, неупередженості та справедливості суду [11, с. 96-97].

З цього приводу звернемо увагу на те, що в Україні декілька разів намагалися на законодавчому рівні прийняти Кодекс професійної етики суддів України.

Так, проекти Законів аналогічного змісту на розгляд Верховної Ради України надходили неодноразово, зокрема, «Про прийняття Кодексу професійної етики судді» (реєстр. № 1353 від 11.07.2002 р.), «Про етику професійної діяльності судді» (реєстр. № 4057 від 28.08.2003 р.), «Про затвердження Кодексу професійної етики судді в Україні» (реєстр. № 2601 від 28.11.2006 р.). Однак спроби врегулювати питання суддівської етики на рівні закону не увінчалися успіхом,

оскільки деякі законопроекти були відхилені Верховною Радою України, а інші – взагалі відкликані суб'єктами законодавчої ініціативи.

Як зауважує В. Косенко, на практиці встановити і довести факт порушення суддею правил суддівської етики дуже важко, а тому у більшості випадків результатами розгляду звернень щодо порушення суддями правил суддівської етики є ухвалення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України рішення про відмову у відкритті дисциплінарного провадження [12, с. 6].

Таке, на нашу думку, трапляється у зв'язку з тим, що правила суддівської етики досить загально сформульовані у Законі України «Про правила етичної поведінки» і в Кодексі суддівської етики, а Закон України «Про судоустрій і статус суддів» не розкриває понять «систематичність», «грубість», «підрив авторитету правосуддя».

Тобто всі ці категорії переважно оціночні, що ніяк не сприяє забезпеченню єдності та демократичності підходів у вирішенні питань відповідальності суддів за недотримання правил суддівської етики на правозастосовному рівні [13, с. 22].

До того ж позиції Вищої кваліфікаційної комісії суддів України щодо тлумачення положень чинного Кодексу не завжди є зрозумілими.

З аналізу практики Вищої кваліфікаційної комісії суддів України вбачається, що порушенням правил суддівської етики визнається, зокрема:

- безпідставне заявлення самовідводу;
- внесення зміни до тексту судового рішення після його ухвалення і проголошення, виготовлення різних варіантів одного й того самого судового рішення у судовій справі;
- порушення обов'язків судді, зокрема, обов'язку своєчасно, справедливо

во та безсторонньо розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства, передбаченого п. 1 ч. 4 ст. 54 Закону «Про судоустрій і статус суддів»;

- систематичне порушення правил внутрішнього трудового розпорядку суду; ігнорування вимог рішень органів суддівського самоврядування, наказів голови суду; ігнорування участі в органах суддівського самоврядування;
- прояви нестаранності та неналежного рівня компетентності, зокрема, допущення висловлювань, що несумісні із званням судді, а також неакуратне, непрофесійне, без додержання послідовності та логічності викладеної думки складання судового рішення;
- вживання суддею нецензурних (лайливих) висловлювань;
- невжиття заходів щодо звернення вироку до виконання, що з урахуванням попереднього перебування засудженого на керівних посадах в органах прокуратури створює неабиякий суспільний резонанс, викликає сумніви щодо об'єктивності, неупередженості та незалежності суду, підриває авторитет судової гілки влади;
- перебування на робочому місці у нетверезому стані [14, с. 29-34].

Тобто безпідставне заявлення самовідводу, порушення обов'язків судді, зокрема, обов'язку своєчасно розглядати і вирішувати судові справи Вища кваліфікаційна комісія суддів України кваліфікує як порушення правил суддівської етики. В той же час, відповідно до статті 83 Закону порушення вимог щодо неупередженого розгляду, зокрема, порушення правил щодо відводу (самовідводу), невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги

чи справи протягом строку, встановленого законом, визначені як окремі підстави дисциплінарної відповідальності. Такий стан речей, звісно, не сприяє юридичній визначеності.

Також необхідно вказати, що не кожен суддя здатний визначити для себе конкретні межі дозволеного, особливо коли йдеться про морально-правові категорії, відображені у Кодексі [1, с. 85].

Тому в ідеалі Кодекс має бути таким, щоб не лише суддя чи правник з іншої сфери діяльності, а й будь-який інший громадянин нашої держави, прочитавши його, ясно уявив, у якій життєвій або професійній ситуації у судді може виникнути конфлікт інтересів, які ознаки поведінки судді свідчитимуть про порушення ним правил суддівської етики [13, с. 22].

Отже, погоджуючись з точкою зору деяких науковців, зміст Кодексу не може обмежуватися загальними моральними вимогами, а повинен детально розкривати правила поведінки судді під час здійснення ним професійної діяльності й поза нею [15, с. 26; 1, с. 85], визначати такі поняття, як «систематичність», «грубість», «підриив авторитету правосуддя», а також встановлювати коло осіб, на яких поширюється дія Кодексу (професійні судді, судді у відставці, присяжні, народні засідателі).

Цікавою є точка зору, згідно з якою пропонується проводити перевірку порушень етики з боку суддів спеціальною комісією по судовій етиці [6, с. 530]. Нагадаємо, що на сьогодні такі повноваження мають Вища рада юстиції та Вища кваліфікаційна комісія суддів України.

У контексті вказаного варто зазначити, що Асоціацією українських правників був підготовлений проект Ко-

дексу суддівської етики, який передбачав, у тому числі, створення комісії етики суддів з метою вдосконалення контролю за дотриманням виконання правил кодексу суддівської етики. До функції комісії мав би належати попередній неупереджений та об'єктивний експертний розгляд питань щодо дотримання суддями норм і принципів суспільної моралі та професійних етичних стандартів. Проте відповідні положення не знайшли свого закріплення у новому Кодексі суддівської етики, затвердженого XI черговим з'їздом суддів України від 22 лютого 2013 р.

Висловлювалася також ідея передбачити в Кодексі суддівської етики положення, згідно з якими повноваження щодо тлумачення тих чи інших норм Кодексу, роз'яснення якоїсь конкретної життєвої ситуації, з точки зору етичних правил поведінки судді, надати Раді суддів України. При цьому право звертатися до цього органу закріпити як для судді, який сумнівається в можливості вчинення певних дій, так і для Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради юстиції, якщо в процесі роботи цих органів виникне конкретна ситуація, що потребуватиме відповідного роз'яснення [13, с. 22-23].

На нашу думку, дії суддів, у тому числі, що стосуються питань етики, повинні оцінюватися органами, що здійснюють

дисциплінарне провадження щодо них, а тому немає потреби у створенні окремого органу, який би розглядав факти неетичної поведінки суддів або надавати такі повноваження Раді суддів України.

У зв'язку з цим точка зору щодо можливості створення комісії (комітету) з професійної поведінки при Вищій кваліфікаційній комісії суддів України та при Вищій раді юстиції, на наше переконання, є більш прийнятною [1, с. 86].

Крім цього, вважаємо, що на сьогодні існує необхідність гармонізувати Кодекс суддівської етики із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» шляхом виключення із Кодексу ст. 4, згідно з якою порушення правил етичної поведінки, встановлених вказаним Кодексом, не можуть самі по собі застосовуватися як підстави для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності та визначати ступінь їх вини. За таких підстав вже не виникатимуть сумніви, що професійні стандарти поведінки судді, визначені у Кодексі, мають для суддів не рекомендаційний, а обов'язковий характер, оскільки, як було доведено, на суддю вже в силу його функціональних обов'язків покладається вимога дотримуватись правил суддівської етики, за порушення яких для служителів Феміди законодавством передбачена дисциплінарна відповідальність.

Список використаної літератури

1. Музиченко А. Порухення правил суддівської етики – підстава дисциплінарної відповідальності судді: межі застосування / А. Музиченко // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія : юридичні науки. – 2011. – Вип. 87. – С. 84-87.
2. Халиулина В. П. Професіональная этика юриста : учеб. пособ. – М. : Изд-во РУДН, 2005. – 161 с.
3. Кобликов А. С. Юридическая этика : учеб. для вузов. – 2-е изд., изм. – М. : Норма, 2004. – 176 с.
4. Юридическая этика : учеб. пособ. для студентов, обуч. по спец. «Юриспруденция», «Правоохранительная деятельность» / [И. И. Аминов и др.]. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 239 с.
5. Кохан В. П. Дисципліна праці і суддівська етика / В. П. Кохан // Проблеми законності : акад. зб. наук. пр. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України. – 2010. – Вип. 108. – С. 240-246.
6. Клеандров М. И. Ответственность судьи : монография / М. И. Клеандров. – М. : Норма : ИНФРА – М, 2011. – 576 с.
7. Самсін І. А. Імператив професійної етики: межі справедливого втручання у поведінку судді / І. А. Самсін // Вісник господарського судочинства. – 2011. – № 1. – С. 39-43.
8. Чорнобук В. Етика суддівського корпусу – необхідна умова захисту єдності та незалежності судової системи України / В. Чорнобук // Загальнодержавне науково-практичне та науково-методичне юридичне видання «Слово Національної школи суддів». – 2013. – № 3(4). – С. 79-92.
9. Сапунова М. О. Юридическая ответственность судей в Российской Федерации: теоретико-правовой анализ : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / М. О. Сапунова. – М., 2007. – 183 с.
10. Виноградова Л. Є. Юридична відповідальність суддів загальних судів України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Л. Є. Виноградова. – О., 2004. – 187 с.
11. Подкопаєв С. В. Дисциплінарна відповідальність суддів : сутність, механізм реалізації : монографія. – 2-е вид., випр. і доп. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2005. – 216 с.
12. Цит. за : Мельник М. Узагальнення дисциплінарної практики щодо суддів як джерело вдосконалення законодавства / М. Мельник // Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. – 2013. – № 1. – С. 4-7.
13. Косенко В. Морально-етичний світогляд судді та його значення у процесі здійснення судочинства / В. Косенко // Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. – 2012. – № 4. – С. 21-24.
14. Куйбіда Р. Дисциплінарна відповідальність суддів в Україні: проблеми законодавства і практики / Р. Куйбіда, М. Середа. – К. : ФОП Москаленко О. М., 2013. – 72 с.
15. Бойко С. Суддівська етика: проблеми регулювання / С. Бойко // Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. – 2012. – № 4. – С. 25-26.